

ГІСТОРЫЯ І СУЧАСНАСЦЬ ЧЫРВОНАГА ДОМА БЕЛАРУСКАГА ДЗЯРЖАЎНАГА ЎНІВЕРСІТЭТА

Ю. В. ТАМКОВІЧ^{1*}, А. А. ЯНОЎСКІ^{1*}

^{1*}Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, пр. Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Беларусь

Разглядаецца гісторыя будаўніцтва і выкарыстання ў адукацыйных і навуковых мэтах аднаго з цэнтральных будынкаў Універсітэцкага гарадка БДУ, які з 1921 г. фарміраваўся паміж сучаснымі Прывакзальнай плошчай і плошчай Незалежнасці. На падставе новых крыніц упершыню паказваецца трансфармацыя будынка як навукова-адукацыйнага асяроддзя першага беларускага ўніверсітэта на працягу 1924–1996 гг. Сёння ў гэтым корпусе, вядомым як чырвоны дом БДУ, знаходзіцца кіраўніцтва ўстанова (рэктарат і некаторыя ўпраўленні). Характарызуецца мастацкае аздабленне вестыбюляў і кабінетаў будынка, якое ў другой палове 1990-х – пачатку 2000-х гг. было выканана выдатнымі беларускімі мастакамі і скульптарамі. Прадстаўлены невялікі экскурсійны маршрут па двух паверхах гістарычнага ва ўсіх праявах універсітэцкага будынка.

Ключавыя словы: Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт; навукова-адукацыйнае асяроддзе; навучальныя корпусы; рэктарат; Ч. І. Родзевіч; дызайн інтэр’ера.

Падзяка. Артыкул падрыхтаваны ў рамках выканання дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў «Грамадства і гуманітарная бяспека беларускай дзяржавы» на 2021–2025 гг. (падпраграма 1 «Гісторыя»). Аўтары выказваюць падзяку кандыдату гістарычных навук А. Г. Зельскаму за прадастаўленыя матэрыялы.

ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ КРАСНОГО ДОМА БЕЛОРУССКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

Ю. В. ТАМКОВИЧ¹⁾, О. А. ЯНОВСКИЙ¹⁾

¹⁾Белорусский государственный университет, пр. Независимости, 4, 220030, г. Минск, Беларусь

Рассматривается история строительства и использования в образовательных и научных целях одного из центральных зданий Университетского городка БГУ, который с 1921 г. формировался между современной Привокзальной площадью и площадью Независимости. На основании новых источников прослеживается трансформация здания как научно-образовательной среды первого белорусского университета на протяжении 1924–1996 гг. Сегодня в этом корпусе, известном как красный дом БГУ, находится администрация учреждения (ректорат и некоторые управления). Описывается художественное оформление вестибюлей и кабинетов, которое во второй половине 1990-х – начале 2000-х гг. было выполнено выдающимися белорусскими художниками и скульпторами. Представлен небольшой экскурсионный маршрут по двум этажам исторического во всех проявлениях здания университета.

Ключевые слова: Белорусский государственный университет; научно-образовательная среда; учебные корпуса; ректорат; Ч. И. Родевич; дизайн интерьера.

Образец цитирования:

Тамкович ЮВ, Яноўскі АА. Гісторыя і сучаснасць чырвонага дома Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. *Человек в социокультурном измерении*. 2022;2:32–47.

For citation:

Tamkovich YV, Yanouski AA. History and modernity of the red house of the Belarusian State University. *Human in the Socio-Cultural Dimension*. 2022;2:32–47. Belarusian.

Авторы:

Юрий Валерьевич Тамкович – магистрант кафедры истории Беларуси древнего времени и средних веков исторического факультета.

Олег Антонович Яновский – кандидат исторических наук, профессор; заведующий кафедрой истории России исторического факультета.

Authors:

Yury V. Tamkovich, master’s degree student at the department of Belarus history of the ancient time and the middle ages, faculty of history.

yuratomkovich@mail.ru

Aleg A. Yanouski, PhD (history), full professor; head of the department of Russian history, faculty of history.

helgoleg@mail.ru

Благодарность. Статья подготовлена в рамках государственной программы научных исследований «Общественно-гуманитарная безопасность белорусского государства» на 2021–2025 гг. (подпрограмма 1 «История»). Авторы выражают благодарность кандидату исторических наук А. Г. Зельскому за предоставленные материалы.

HISTORY AND MODERNITY OF THE RED HOUSE OF THE BELARUSIAN STATE UNIVERSITY

Y. V. TAMKOVICH^a, A. A. YANOUSKI^a

^aBelarusian State University, 4 Niezaliežnasci Avenue, Minsk 220030, Belarus

Corresponding author: A. A. Yanovski (helgoleg@mail.ru)

The history of the construction of the University campus of the Belarusian State University, which since 1921 was formed on the territory between the modern Railway Station Square and Independence Square, is considered. Based on new sources, the transformation of this building during 1924–1996 is traced as a scientific and educational environment of the first Belarusian university. Future physicists, mathematicians and doctors were trained and the physical science of Belarus took its first steps here. After a radical reconstruction, this building, known as the red house of the Belarusian State University, today houses the administration (rector's office and some departments) of the university. The article describes the decoration of lobbies and offices, which in the second half of the 1990s – early 2000s was made by outstanding Belarusian artists and sculptors. In fact, a small excursion route has been formed along two floors of the university building.

Keywords: Belarusian State University; scientific and educational environment; educational buildings; administration; Ch. I. Rodevich; interior design.

Acknowledgements. The article was prepared within the framework of the state research program «Social and humanitarian security of the Belarusian state» for 2021–2025 (subprogram 1 «History»). The authors are grateful to the PhD (history) A. G. Zel'skii for some of the materials provided by him that were used in the article.

Уводзіны

Сёння да неафіцыйных сімвалаў Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта адносяць адзін з яго першых будынкаў – той, які быў узведзены спецыяльна (а не перададзены з гарадскога фонду) для правядзення адукацыйнай і навуковай работы. Ужо больш за 20 гадоў у гэтым невялікім па сваім маштабу будынку размяшчаецца рэктарат, менавіта тут падсумоўваюцца вынікі разнастайнай працы шматтысячнага калектыву БДУ. Што вядома пра чырвоны дом? Якая яго гісторыя? Хто і калі яго будаваў? Як адбылося яго ўключэнне ў паўсядзённую працу ўніверсітэта? Што за аздабленне ўпрыгожвае два паверхі сучаснага корпуса? Гэтыя і іншыя пытанні разглядаюцца ў далейшым артыкуле.

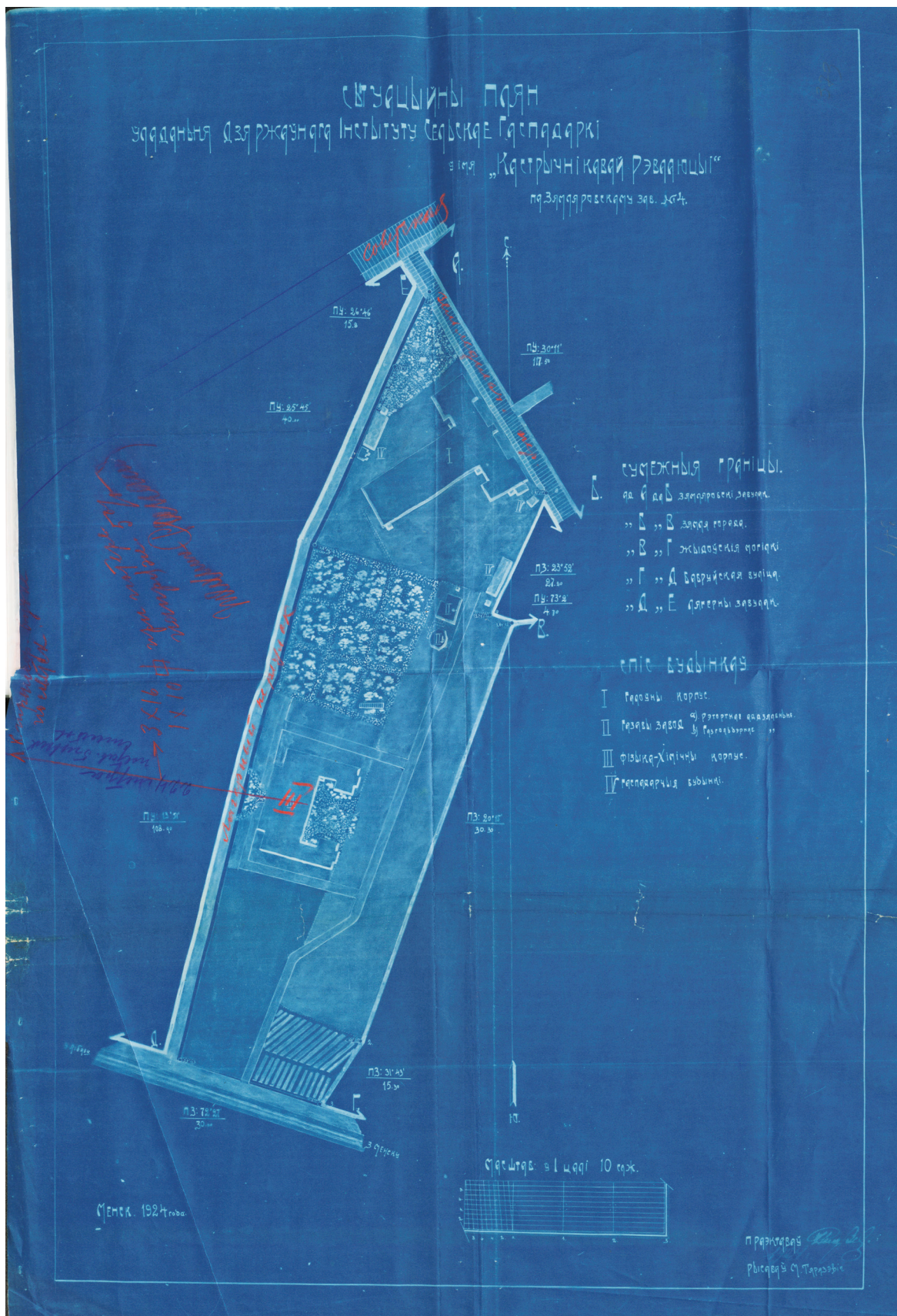
Гісторыя будаўніцтва і выкарыстання чырвонага дома

У першай палове 1920-х гг. тэрыторыя, якая сёння з'яўляецца часткай адмысловага ўніверсітэцкага дворыка, належала Беларускаму дзяржаўнаму інстытуту сельскай і лясной гаспадаркі (далей – сельска-гаспадарчы інстытут), які быў створаны ў 1922 г. Патрэба ў наяўнасці памяшканняў для правядзення заняткаў са студэнтамі і арганізацыі навуковых даследаванняў выклікала неабходнасць будаўніцтва новага фізіка-хімічнага корпуса. Праўленне інстытута 9 жніўня 1924 г. прыняло рашэнне аб узвядзенні будынка, спецыялістам было даручана за двухтыднёвы тэрмін распрацаваць праект і пралічыць каштарыс¹ (мал. 1). Дзесьці праз два тыдні распачаліся арганізацыйныя працы па будаўніцтве, а напрыканцы жніўня ўжо быў закладзены фундамент.

Дакументы сцвярджаюць, што аўтарам праекта і кіраўніком работ быў супрацоўнік балотнай вопытнай станцыі і сельскагаспадарчага інстытута інжынер Ч. І. Родзевіч. Дарэчы, у першай палове 1921 г. ён лічыўся ў штатных спісах Мінскага інстытута народнай адукацыі ў якасці лабаранта з акладам больш за 190 тыс. руб.² Ч. І. Родзевіч вядомы як актыўны грамадскі і культурны дзеяч першай трэці XX ст., ён пакінуў адметны след у беларускай гісторыі.

¹Нац. арх. Рэсп. Беларусь (НАРБ). Ф. 209. Воп. 1. Спр. 146. Арк. 2.

²Там жа. Ф. 42. Воп. 1. Спр. 739. Арк. 120.

Мал. 1. План сельскагаспадарчага інстытута. 1924 г.
Крыніца: НАРБ. Ф. 209. Воп. 1. Спр. 133. Арк. 373

Fig. 1. Plan of the Belarusian State Institute of Agriculture and Forestry. 1924.
Source: Nat. Arch. of the Rep. of Belarus. Fond 209. Invent. 1. File 133. Sh. 373

Да кастрычніка 1925 г. з-за бюракратычнага афармлення пераходу гэтага корпуса да БДУ тэмп будаўніцтва быў замаруджаны. І толькі 27 сакавіка 1926 г. новы ўніверсітэцкі будынак нарэшце быў здадзены ў эксплуатацыю⁷. Маладой беларускай дзяржаве яго ўзвядзенне каштавала 230 тыс. руб. (патрэбна звярнуць увагу на тое, што за 1922–1924 гг. у СССР была праведзена грашовая рэформа, якая кардынальна змяніла параметры лічбавых адзінак).

Калі засяродзіць увагу на праблемах, якія вырашаліся ўніверсітэтам пры дабудаванні і перабудове атрыманага корпуса па Лагернаму завулку (менавіта такім быў яго мінскі адрас), то здзіўляе вялікая колькасць перапіскі наконт адной печкі. Справа ў тым, што Ч. І. Родзевіч з восені 1926 г. быў вымушаны неаднойчы трымаць адказ на пасяджэннях праўлення з-за рамонту вадзянога і паравога абсталявання ў новым будынку. Ремонт выконваўся пад кіраўніцтвам Ч. І. Родзевіча, але пры непасрэдным удзеле загадчыка гаспадаркай Бернацкага, інжынера Гайдэнкі і тэхніка Федаровіча. У выніку рамонту, як канстатавала спецыяльная камісія, не ва ўсіх батарэях дасягаецца патрэбны эфект і тэмпература ў аўдыторыях падтрымліваецца на нізкім узроўні. Печнікі неаднаразова перараблялі сваю працу, гэта зацягнулася да лета 1927 г.⁸ Таму названае абсталяванне ў былым фізіка-хімічным корпусе сельскагаспадарчага інстытута, а цяпер у шматфункцыянальным вучэбна-навуковым корпусе БДУ аб'ектыўна выклікала занепакоенасць універсітэцкага кіраўніцтва. Хапала і іншых праблем з эксплуатацыяй перададзеных будынкаў. Напрыклад, зімой 1926 г. будынак былога Мінскага камерцыйнага вучылішча вырашылі ацяпляць вуглём. Для гэтага і быў запрошаны інжынер Гайдэнка, аднак справа зацягнулася⁹.

Трэба звярнуцца да некаторых абставін планавання будаўніцтва спецыяльных карпусоў менавіта для БДУ. Так, у пастанове Савета народных камісараў БССР ад 2 снежня 1924 г. было сказана: «1. Признать необходимой постройку здания для Белорусского государственного университета. 2. Строительство здания начать в следующем году. 3. Выдать из запасного фонда СНК БССР на строительство этого здания 100 000 рублей»¹⁰. Ва ўрадзе добра разумелі патрэбы ўніверсітэта ў новых плошчах, якія былі неабходны для далейшага развіцця вышэйшай адукацыі ў Беларусі. Але прыходзілася ўлічваць фінансавую сітуацыю. Таму неўзабаве СНК БССР быў вымушаны прыняць рашэнне аб перадачы БДУ існуючага корпуса па Земляробчаму завулку, будынка былога Мінскага камерцыйнага вучылішча і яшчэ двух будынкаў (пастановы ад 12 і 19 верасня 1925 г. адпаведна). Адначасова кіраўніцтву ўніверсітэта было даручана перазаклучыць дагаворы на выкарыстанне гэтых будынкаў з Мінскім гарадскім выканаўчым камітэтам¹¹.

Арганізацыйныя клопаты і асэнсаванне сваіх намераў па выкарыстанні атрыманых плошчаў занялі пэўны час. Больш чым праз год, 14 кастрычніка 1926 г., праўленне БДУ інфармавала штатную камісію рабоча-сялянскай інспекцыі БССР аб стане забеспячэння навучальнага працэсу і студэнцкага побыту пасля перадачы ўніверсітэту шасці будынкаў сельскагаспадарчага інстытута, які перавялі з Мінска ў Горкі. Праз тыдзень праўленне зацвердзіла план і схемы па перапланіроўцы новага фізіка-хімічнага корпуса (нейкі час такая назва фіксавалася ў дакументах), дзе не спынялася новабудоўля. Тут задумалі размясціць гісталагічны, паталага-анатамічны інстытуты, а таксама інстытут фізікі і методыкі фізікі¹². У гэтым жа будынку меркавалася ўстанавіць астранамічнае абсталяванне.

Такія буйныя змены падштурхнулі кіраўніцтва на кардынальны перагляд размяшчэння ўжо дастаткова маштабнага па памерах універсітэта. Спецыяльная камісія па распрацоўцы праекта ўзвядзення будынкаў для БДУ 4 лістапада 1925 г. паставіла, што неабходна сканцэнтраваць усе карпусы ў адным месцы. На наступны дзень на пасяджэнні праўлення БДУ дэканатам факультэтаў было прапанавана ў чатырохдзённым тэрмін прыслаць у пісьмовым выглядзе заключэнні наконт параметраў (нават з указаннем кубатуры) задуманага будаўніцтва аўдыторнага корпуса ўніверсітэта. Тады ж былі намечаны планы па ўзвядзенні сямі новых карпусоў¹³. Кіраўніцтва БДУ зыходзіла са стратэгічных перспектыв. Аднак прыняць такое рашэнне мог толькі СНК БССР, узгадніўшы пытанне з гарадскімі ўладамі. Месцам для новага будаўніцтва абралі «участок бывшего сельскохозяйственного института, находящийся между Земледельческим и Лагерным переулками и Бобруйской улицей до еврейского могильника»¹⁴ (як раз побач з перададзенымі карпусамі). Прапанову патрэбна было адстаяць ва ўладных інстанцыях. Тым больш што ў гэты лістападаўскі час Галоўнае праўленне прафесійнай адукацыі Народнага камісарыята асветы БССР папрасіла ў начальства БДУ ў трохдзённым тэрмін аформіць прыём будынкаў ад сель-

⁷НАРБ. Ф. 42. Воп. 1. Спр. 146. Арк. 3.

⁸Там жа. Спр. 1869. Арк. 316.

⁹Там жа. Ф. 205. Воп. 1. Спр. 172. Арк. 73.

¹⁰Аб новых будынках для Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (па дакладу НКАБ) // Абвесн. Нар. Камісарыату Асветы. 1925. № 1. С. 4.

¹¹НАРБ. Ф. 205. Воп. 1. Спр. 182. Арк. 50, 53.

¹²Там жа. Арк. 78.

¹³Там жа. Спр. 169. Арк. 79.

¹⁴Там жа. Спр. 182. Арк. 79, 84 ; Там жа. Ф. 101. Воп. 1. Спр. 2762. Арк. 125.

скагаспадарчага інстытута (будынкi па вуліцы Савецкай, 33, па Земляробчаму завулку і незавершаная будоўля новага корпуса с газавым заводам)¹⁵.

Праз некаторы час, у верасні 1926 г., быў складзены пералік будынкаў БДУ з іх месцазнаходжаннем, указаннем карыснай плошчы, кубатуры і некаторых іншых параметраў. Былі названы 16 пазіцый, сярод якіх значыліся навучальныя карпусы, інтэрнаты, памяшканні прафесуры і інш. Напрыклад, пад № 1 значыўся галоўны корпус з аўдыторыямі рабочага факультэта на рагу Універсітэцкай і Чырвонаармейскай вуліц. Аднак далей у спісе ўказваліся іншыя галоўныя карпусы: № 4 па вуліцы Шырокай быў замацаваны за хімічнымі лабараторыямі, № 11 па вуліцы Савецкай, 33 – за праўленнем БДУ. У дадзеным артыкуле разглядаецца новы корпус, які быў атрыманы ўніверсітэтам да 1926 г. і пазначаны пад № 13. Тут месціліся аўдыторыі і лабараторыі педагагічнага факультэта. Ён знаходзіўся па Лагернаму завулку, яго плошча была адной з самых вялікіх сярод названых будынкаў – 3221,4 м², але ацяпляўся толькі адной печкай. Між тым педагагічны факультэт распараджаўся яшчэ адным выдатным будынкам (былога Мінскага камерцыйнага вучылішча), які знаходзіўся побач, па Земляробчаму завулку. Яго плошча ўдвая большая, а названы ён пад № 12. Годам раней, у жніўні 1925 г., гэты корпус меў такія ж каардынаты, а вось адрас будынка пад № 13: вуліца Энгельса, 50. І гэта быў студэнцкі інтэрнат зусім у іншым універсітэцкім будынку¹⁶. Можна меркаваць, што атрыманне БДУ недабудаванага корпуса сельскагаспадарчага інстытута, акрамя ўсяго іншага, запатрабавала тэрміновых змен у нумарацыях некаторых старых будынкаў. Для 1920-х гг. прысваенне нумароў карпусам універсітэта было абавязковым. У хуткім часе ў спісе ўніверсітэцкіх будынкаў, якія меліся на 1926/27 навучальны год, корпус № 12 па Земляробчаму завулку і корпус № 13 па Лагернаму завулку прызначаліся для адукацыйных мэт¹⁷.

У лістападзе 1927 г. БДУ распачаў спробу тэлефанізаваць новыя будынкi, але гэта аказалася дастаткова складанай справай¹⁸. Аналіз перапіскі тых гадоў паказвае, што тады ўніверсітэт меў 5 агульных устаноў, якія дзялілі між сабой медыцынскі і педагагічны факультэты. І сярод іншых названы Фізічны інстытут БДУ, які знаходзіўся ў корпусе № 13 на той час¹⁹ (мал. 3).

Мал. 3. Будынак Фізічнага інстытута БДУ. 1920-я гг.
Крыніца: архіў Музея гісторыі БДУ

Fig. 3. Building of the Physical Institute of the Belarusian State University. 1920s.
Source: archive of the Museum of history of the Belarusian State University

Наконт дзейнасці гэтага інстытута ў ранейшы час (яго стварэнне яшчэ да адкрыцця БДУ настойліва патрабаваў прафесар М. М. Андрэеў, а арганізоўваў дзейнасць установы прафесар Я. Е. Сіроцін) у архіўных матэрыялах маецца сведчанне аб тым, што рэктар У. І. Пічэта 16 лютага 1925 г. запрасіў усіх прафесараў і выкладчыкаў БДУ на агульны сход. Ён павінен быў адбыцца ў Фізічным інстытуце БДУ, які месціўся на вуглу Ленінскай і Універсітэцкай вуліц. У. І. Пічэта меў намер зрабіць справаздачны даклад аб фінансавым

¹⁵НАРБ. Ф. 205. Воп. 1. Спр. 182. Арк. 86.

¹⁶Там жа. Арк. 44 ; Там жа. Спр. 172. Арк. 143 ; Там жа. Ф. 42. Воп. 1. Спр. 1869. Арк. 90.

¹⁷Там жа. Ф. 205. Воп. 1. Спр. 211. Арк. 2.

¹⁸Там жа. Спр. 283. Арк. 70, 147.

¹⁹Там жа. Спр. 273. Арк. 104.

становішчы ўніверсітэта, а таксама заслухаць прадстаўніка студэнцкіх арганізацый²⁰. Названы адрас Фізічнага інстытута БДУ знаходзіўся на дастатковай адлегласці ад Земляробчага і Лагернага завулкаў. Хутчэй за ўсё, гэта быў анатамічны корпус.

Калі ў лістападзе 1927 г. БДУ атрымаў распараджэнне наркама асветы БССР А. В. Баліцкага аб неабходнасці заняцца чарговымі зменамі з занятымі карпусамі і плошчамі, то праўленне ўніверсітэта было вымушана адстойваць свае інтарэсы і даказваць няправільнасць меркаванняў наконт свайго вальготнага існавання, а таксама знішчыць легенду аб тым, што пасля ліквідацыі сельскагаспадарчага інстытута БДУ атрымаў вялізарную навучальную плошчу. У якасці прыкладу было сказана, што новы корпус сельскагаспадарчага інстытута мае ўсяго 300 квадратных сажняў (1 сажань складае прыблізна 213,4 см), а будынак былога Мінскага камерцыйнага вучылішча – 750. А. В. Баліцкаму была дэталёва прадстаўлена карціна з размяшчэннем універсітэцкіх вучэбных і навуковых падраздзяленняў у атрыманных карпусах. Калі ў дарэвалюцыйны час Мінскае камерцыйнае вучылішча было збудавана з разліку на 400 вучняў, то цяпер, сцвярджала кіраўніцтва БДУ, педагагічны факультэт і факультэт права і гаспадаркі, а таксама вячэрні рабочы факультэт і вышэйшыя эканамічныя курсы бухгалтараў, якія размяшчаліся ў гэтым будынку, налічвалі 1600 студэнтаў. У новым корпусе па Лагернаму завулку размясцілі два аддзяленні педагагічнага факультэта (прыродазнаўчае і фізіка-матэматычнае) з 750 студэнтамі. У дадатак тут дзейнічалі кафедры фізікі, біялогіі, батанікі, заалогіі гэтага факультэта, а таксама некаторыя ўстановы медыцынскага факультэта і факультэта права і гаспадаркі. Плошчы будынка займалі таксама кафедры астраноміі, параўнальнай анатоміі, матэматыкі, нежывой прыроды. Усе яны мелі ад 1 да 8 пакояў, а Фізічны інстытут БДУ меў 8 пакояў і 1 аўдыторыю. Тут былі размешчаны аптычны і рэнтгенаўскі кабінеты, майстэрня, прэпаратарская і кабінет прафесара. Таму, як падсумоўвала праўленне свае доказы, патрабаванні Народнага камісарыята асветы БССР абсалютна невыканальныя і прывядуць да зрыву заняткаў са студэнтамі ў разгар навучальнага года²¹. Тым не менш кіраўніцтва ўніверсітэта з удзячнасцю ацаніла перадачу газавога завода, будынкаў сельскагаспадарчага інстытута, а таксама хімічнага корпуса, куды стала магчымым перавесці шэраг кафедр з будынку па вуліцы Шырокай²².

У гэты час актыўна ішла распрацоўка адмысловага праекта Універсітэцкага гарадка БДУ, будаўніцтва якога пачалося з кастрычніка 1927 г. Тым часам да канца сакавіка таго ж года праўленне БДУ пайшло на перагляд схемы выкарыстання атрыманных будынкаў. Так, кабінеты біялогіі (замест кабінета матэматыкі) павінны былі перавесці ў корпус № 13 па Лагернаму завулку, кабінет матэматыкі – у памяшканне малой аўдыторыі, кабінет прафесара-астранома А. А. Міхайлоўскага – у прэпаратарскую кафедру батанікі, метэабюро – у кабінет методыкі выкладання фізікі. Усе лекцыі планавалася чытаць у будынку № 12 па Земляробчаму завулку²³.

Як ужо адзначалася, першапачаткова праўленне ўніверсітэта планавала размясціць у новым будынку астранамічныя прылады²⁴. Наконт функцый астранамічнага кабінета можна прывесці цікавы факт. У канцы ліпеня 1927 г. праўленне БДУ прасіла загадчыка Мінскай радыёстанцыі (яна была размешчана па вуліцы Універсітэцкай) вызваліць 15 хвілін для таго, каб астранамічны кабінет змог прыняць сігналы часу, якія падаваліся станцыяй Науэн (меўся на ўвазе першы ў свеце радыёперадатчык, што з 1906 г. дзейнічаў у нямецкім горадзе Науэне). Справа ў тым, што прыём сігналаў быў немагчымы пры рабоце шырокавяшчальнай станцыі²⁵. Для наладжвання прыёму сігналаў мелася 45-метровая радыёантэна, якую ўзвялі побач з будынкам Фізічнага інстытута БДУ, якраз на месцы яўрэйскіх могілак.

Адной з галоўных праблем была слабая абсталяванасць Фізічнага інстытута БДУ. У 1926 г. кіраўніцтва канстатавала, што ўсе іншыя інстытуты і лабараторыі, у адрозненне ад яго, у цэлым абсталяваны²⁶. І толькі Фізічны інстытут БДУ мае ўсяго 1 прэпаратара, які павінен забяспечваць правядзенне практычных заняткаў са студэнтамі на ўсіх курсах і ва ўсіх групах, як і падрыхтоўку да лекцыйных заняткаў прафесараў²⁷. Праз некалькі гадоў, 30 ліпеня 1930 г., рэктар БДУ Я. С. Каранеўскі і першы дырэктар новастворанага Беларускага медыцынскага інстытута (далей – медінстытут) М. Б. Кроль падпісалі акт: ад БДУ да медінстытута перадаваліся Фізічны інстытут БДУ, кабінеты арганічнай, неарганічнай і біялагічнай хіміі, пры гэтым устанаўліваліся роўныя ўмовы па выкарыстанні іх абсталявання. На пастаянную працу ў медінстытут перайшлі 21 прафесар, 14 дацэнтаў, 38 асістэнтаў, 44 ардынатары і 11 аспірантаў²⁸.

²⁰НАРБ. Ф. 205. Воп. 1. Спр. 254. Арк. 3.

²¹Там жа. Спр. 267. Арк. 23–28.

²²Там жа. Спр. 283. Арк. 7.

²³Там жа. Спр. 182. Арк. 82.

²⁴Там жа. Арк. 78.

²⁵Там жа. Спр. 244. Арк. 59.

²⁶Там жа. Спр. 625. Арк. 123, 141.

²⁷Там жа. Ф. 101. Воп. 1. Спр. 2755. Арк. 54.

²⁸Там жа. Ф. 205. Воп. 1. Спр. 370. Арк. 68, 248.

За час дзейнасці Фізічнага інстытута БДУ здараліся розныя сітуацыі, якія апісваліся ў беларускіх газетах. Так, у адным з матэрыялаў расказвалася аб тым, што 16 мая 1929 г. падчас працы лабаранта Ганчарэнкі выбухнуў ртутны перарывальнік. Малады навуковец быў адкінуты на трансфарматар напружаннем у тысячы вольт. Ён цудам застаўся жывы, хаця і страціў прытомнасць²⁹. А падчас стварэння музея гісторыі БДУ ў 1970-я гг. сярод гісторыкаў хадзіла наступная легенда: каб не парушаць дзейнасць вельмі тонкіх кантрольна-вымяральных прыбораў Фізічнага інстытута БДУ, прадстаўнікі ўніверсітэта звярталіся да гарадскіх улад з просьбай аднесці трамвайную лінію, якая грукатала літаральна пад сценамі будынка (у 1920-я гг. яна праходзіла па сучаснай Бабруйскай вуліцы).

Раней у чырвоным доме БДУ праводзіліся заняткі са студэнтамі фізіка-матэматычнага аддзялення педагогічнага факультэта, а з 1931 г. у гэтым корпусе на доўгі час замацаваўся новаствораны фізіка-матэматычны факультэт. У сутнасці, у будынку гаспадарыла кафедра фізікі, якая мела кабінеты нізкіх тэмператур, гальванапластыкі, рэнтгена-тэхнічны, радыётэхнічны і аптычны кабінеты, а таксама майстэрню па рамонту і стварэнні прыбораў, музей фізічных прыбораў і бібліятэку на 10 тыс. тамоў³⁰. Да вайны будынак выкарыстоўваўся як пляцоўка для канферэнцый матэматыкаў і фізікаў [2, с. 165]. Верагодна, што 1-я Усебеларуская прыродазнаўчая канферэнцыя, якая была арганізавана БДУ ў верасні 1926 г., праходзіла менавіта тут. І гэта было натуральна, бо на той час будынак быў самым новым ва ўніверсітэце, меў добрае абсталяванне і, галоўнае, вялікую залу. Пэўны сімвалічны сэнс маеца ў тым, што для агульнага здымка ўдзельнікі канферэнцыі выбралі ганак менавіта Фізічнага інстытута БДУ. Сёння гэты здымак – адзін з самых рарытэтных у фотатэцы гісторыі БДУ.

Канферэнцыя, прысвечаная пытанням навуковага і вучэбна-метадычнага характару, праходзіла 15–19 верасня 1926 г. Былі запрошаны «настаўнікі прыродазнаўства рабфакаў, тэхнікумаў, праф. школ і поўных сямёхгодак»³¹ (мал. 4). Прыезджым удзельнікам бясплатна давалася месца ў інтэрнаце, але адзначалася, што «дэлегаты павінны ўзяць з сабой падушку і пасцельныя прылады»³². Прыехалі каля 50 выкладчыкаў, а разам з мінскімі калегамі і студэнтамі на канферэнцыі прысутнічалі амаль 200 чалавек. Канферэнцыя пачалася з вітальнага слова рэктара У. І. Пічэты і дэкана педагогічнага факультэта М. М. Піятуховіча. У першы дзень былі заслуханы даклады С. Я. Вальфсона «Прыродазнаўства і дыялектычны матэрыялізм» і А. С. Шчапоцьева «Біяхімічныя асновы эвалюцыі»³³. У дзень слухаліся па чатыры выступленні – два раніцай і два ўвечары. У асноўным прытрымліваліся прынцыпу, што слова давалася двум навукоўцам БДУ і двум настаўнікам³⁴. На канферэнцыі з дакладамі выступалі вядомыя даследчыкі А. У. Фядзюшын, Л. П. Разанаў, М. А. Прыляжаеў, М. М. Гайдукоў, Б. М. Беркенгейм і Я. Е. Сіроцін³⁵.

Мал. 4. Удзельнікі 1-й Усебеларускай прыродазнаўчай канферэнцыі пры педагогічным факультэце БДУ. Верасень 1926 г.

Крыніца: асабісты архіў А. М. Максімчыка

Fig. 4. Participants of the 1st All-Belarusian Natural Science Conference at the Pedagogical Faculty of the Belarusian State University. September 1926.

Source: personal archive of A. M. Maksimchik

²⁹Взрыв в лаборатории // Рабочий. 1929. 18 мая. С. 5.

³⁰Дзесяць год Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, 1921–1931 // Мінск : Вyd. Урад. каміс. па святкаванні 10-годдзя выш. шк. ў БССР, 1931. 85 с.

³¹НАРБ. Ф. 205. Воп. 1. Спр. 868. Арк. 1.

³²Там жа. Арк. 8.

³³Прыродазнаўчая канферэнцыя Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта // Звезда. 1926. 17 чэрв. С. 2.

³⁴НАРБ. Ф. 205. Воп. 1. Спр. 868. Арк. 5.

³⁵Там жа.

У 1926–1934 гг. ва ўніверсітэце былі праведзены тры ўсебеларускія фізіка-матэматычныя навукова-метадычныя канферэнцыі. Можна меркаваць, што іх удзельнікі засядалі ў цяперашнім чырвоным доме. Ёсць звесткі, што напрыканцы 1920-х гг. у фізічнай аўдыторыі інстытута праводзіліся пасяджэнні фізіка-матэматычнай секцыі навуковага таварыства ўніверсітэта, а з пачаткам дзейнасці фізіка-матэматычнага факультэта арганізаваліся яго навуковыя гурткі, якіх было нямала. Так, у 1939–1940 гг. згадваюцца гурткі эксперыментальнай фізікі, тэарэтычнай фізікі, матэматыкі, матэматычнага аналізу, а таксама геаметрыі. Цікава, што фізічная аўдыторыя напрыканцы 1929 г. стала месцам правядзення першых заняткаў так званага антырэлігійнага дэкаднага ўніверсітэта – актуальнай формы выхавання студэнтаў у часы разгорнутага наступу на царкву. Кіраваць гэтай структурай прызначылі прафесара-гісторыка М. М. Нікольскага і прафесара-фізіка Я. К. Успенскага.

Ва ўспамінах аб дзейнасці фізіка-матэматычнага факультэта з нагоды 20-годдзя ўніверсітэта адзначалася, што корпус, які займаў факультэт, быў вызвалены ў сувязі з пераездам сельскагаспадарчага інстытута ў Горкі. На пачатак 1941 г. ён меў лабараторыю агульнага фізічнага практыкуму з аддзеламі механікі, цяпла, малекулярнай фізікі, электрычнасці і оптыкі, спецыяльную лабараторыю з аддзеламі электрафізікі і металафізікі і кабінет методыкі выкладання фізікі. Факультэту таксама належалі тры спецыяльныя лабараторыі для навуковых работ: электрафізікі высокіх частот (ёй кіраваў дацэнт І. Р. Некрашэвіч), тэрмагальванічных з’яў (дацэнт Ф. І. Фёдараў), фотаэлектрычнасці (старшы выкладчык Габрыелаў). Дзейнічаў і фізічны кабінет, прыборамі якога карысталіся падчас лекцый. Карэнным чынам было зменена выкладанне геаметрычных курсаў, што было звязана з прыездамі ў Мінск прафесара-матэматыка Маскоўскага індустрыяльна-педагагічнага інстытута імя К. Лібкнехта А. М. Лопшыца. Пры яго падтрымцы аспірант Рыўкін абараніў кандыдацкую дысертацыю. У 1941 г. у работу ўключыўся і прафесар-фізік М. С. Акулаў. Усяго на фізіка-матэматычным факультэце на той час дзейнічалі 9 кафедраў³⁶.

Як адзначалася, акрамя Фізічнага інстытута БДУ ў корпусе па Лагерным завулку спачатку таксама мясціліся аўдыторыі педагагічнага факультэта і факультэта права і гаспадаркі. Некаторы час пасля адкрыцця корпуса палова будынка належала Усесаюзнаму навукова-даследчаму балотнаму інстытуту. А на пачатку 1930-х гг. пасля вылучэння са складу БДУ шэрагу самастойных устаноў вышэйшай адукацыі ў корпусе пэўны час знаходзіўся завочны сектар новастворанага Беларускага дзяржаўнага вышэйшага педагагічнага інстытута, які настойліва імкнуліся выселіць прадстаўнікі ўніверсітэта³⁷.

Перад вайной у будынку працавалі 35 высокакваліфікаваных спецыялістаў. Памяшканні былі належным чынам абсталяваны для заняткаў і навуковых даследаванняў. Аднак у 1941 г. акупанты ўсё разрабавалі, каштоўнае абсталяванне было вывезена, астатняе – скрадзена або сапсавана. Нешта было здадзена нямецкаму прадпрыемству па зборы каляровых металаў, а калі будынак занялі нямецкія чыгуначнікі, фізіка-матэматычная бібліятэка апынулася на сметніку (разам з прыборамі яе часткова падабралі жыхары горада). Улетку 1941 г. Д. Е. Сіроцін (выпускнік БДУ і родны брат прафесара Я. Е. Сіроціна) назіраў такую карціну: «Падлогі, усеяныя асколкамі шкла, кнігамі, абломкамі розных прыбораў, плёнкамі навучальных кінафільмаў, дакументамі і г. д. Усюды сляды п’янай оргіі: бутэлькі з-пад віна, кансервавныя банкі, акуркі, у скрынях сталоў – чалавечыя экскрэменты» [1, с. 164–166]. Пра гэтыя факты вядома з запіскі камісіі БДУ да Надзвычайнай камісіі аб разграбленні і разбурэнні ўніверсітэта нямецка-фашысцкімі захопнікамі ў 1941–1944 гг.

Сам будынак падчас бамбардзіровак 1941–1944 гг. амаль не пацярпеў. У гады акупацыі ў ім размяшчалася аўтаматычная тэлефонная станцыя нямецкіх чыгуначнікаў. Пасля вызвалення Мінска будынак адрамантавалі, і ў 1945 г. ён зноў прыняў у свае сцены студэнтаў БДУ (мал. 5, 6). У корпусе зноў размясціўся фізіка-матэматычны факультэт, але на некаторы час ён даў прытулак студэнтам і выкладчыкам хімічнага факультэта, а таксама адміністрацыйна-гаспадарчаму апарату ўніверсітэта. Тут жа размясціліся друкарня і рэдакцыя газеты «За сталінскія кадры» (з 1955 г. – «Беларускі ўніверсітэт») [2, с. 28–29]. У цяжкія пасляваенныя гады аўдыторыі не хапала, студэнтам даводзілася вучыцца ў дзве змены, пры гэтым вечарамі бывалі перабоі з электрычнасцю і заняткі зрываліся. Акрамя таго, у будынку жылі супрацоўнікі ўніверсітэта са сваімі сем’ямі. Выгляд будынка пасля вайны апісаў І. Я. Навуменка ў творы «Інтэрнат на Нямізе»: «Упрытык да абсмаленых карпусоў прытуліўся двухпавярховы катэдж, які фасадам выходзіць на вуліцу. Дзве бярозы развесілі шацёр галін над катэджам, вокны завешаны фіранкамі, жытло дыхае ўтульнасцю, спакоем» [3, с. 182].

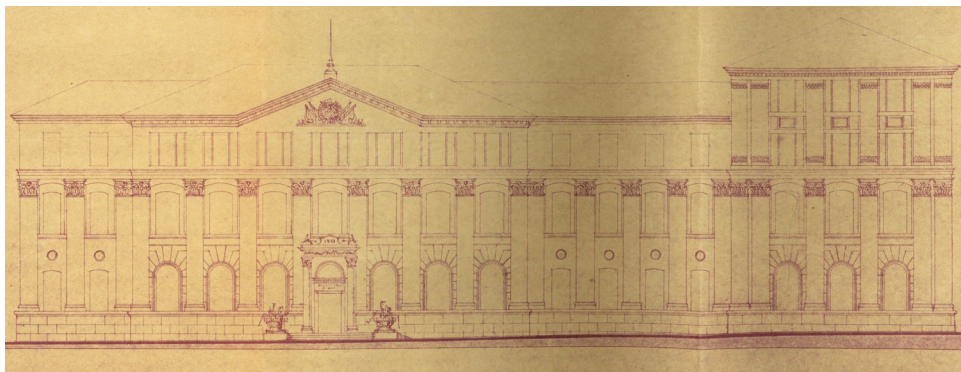
Яшчэ ў 1940 г. ставілася пытанне аб надбудове трэцяга паверха над фізіка-матэматычным корпусам, але канчатковае рашэнне так і не было прынята да вайны³⁸. Пасля ваеннай завірухі ў лістападзе 1953 г. быў выдадзены загад міністра культуры СССР, у якім планавалася «предусмотреть в проекте плана проектных работ на 1954 г. ... надстройки и пристройки физико-математического корпуса» [2, с. 73]. Паводле праекта, які быў створаны яшчэ ў 1952 г., планавалася перабудова корпуса ў стылі сталінскага

³⁶НАРБ. Ф. 205. Воп. 1. Спр. 751. Арк. 116–128.

³⁷Там жа. Спр. 572. Арк. 184.

³⁸Там жа. Воп. 7. Спр. 727. Арк. 11.

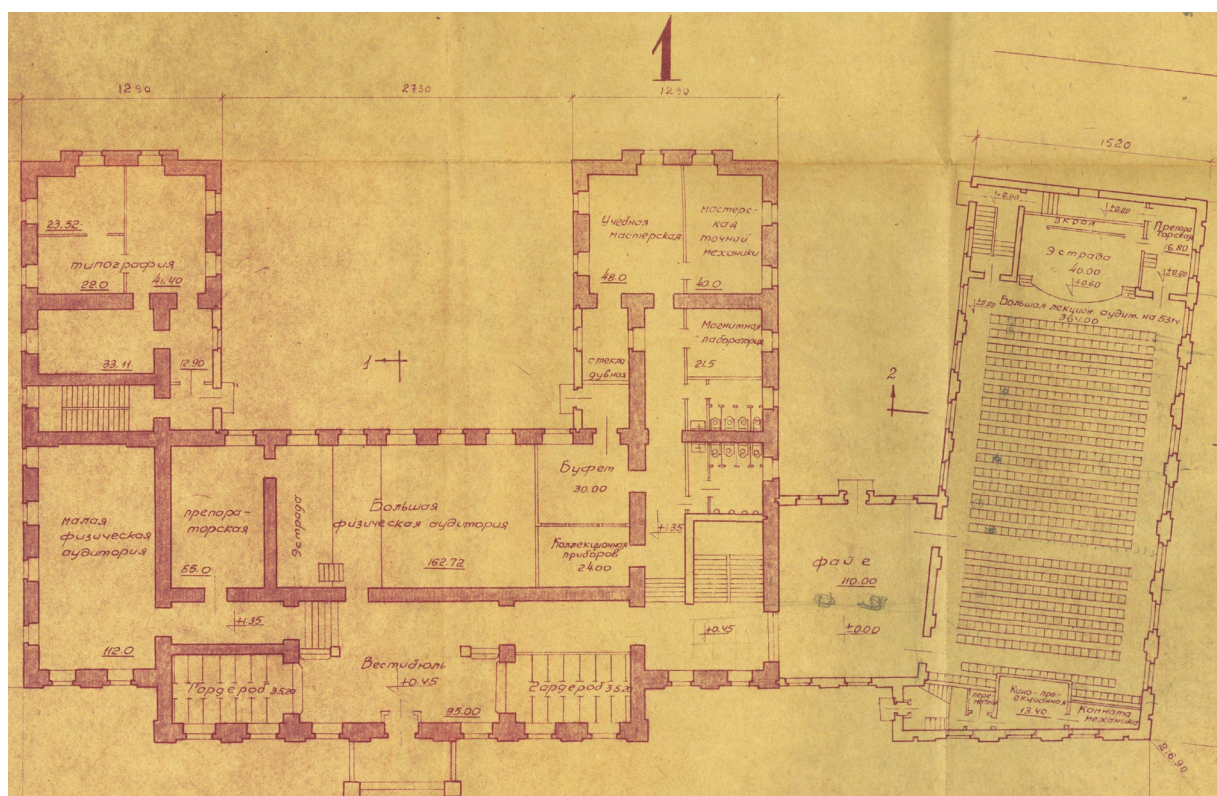
ампіру, а таксама надбудова трэцяга паверха³⁹. На трэцім паверсе планавалі размясціць лабараторыі і астранамічны кабінет. Акрамя надбудовы павінны былі ўзвесці новы чатырохпавярховы будынак, які б утвараў са старым корпусам адно цэлае. Яго хацелі паставіць прыкладна на месцы корпуса, які сёння знаходзіцца па вуліцы Бабруйскай, 5. Будынак планавалася выкарыстоўваць для правядзення лекцый на першым паверсе запланавалі велізарную аўдыторную залу, на астатніх – крыху меншыя аўдыторыі. Гэты праект не быў рэалізаваны, і чырвоны дом захаваўся ў першапачатковым выглядзе.

Мал. 5. Праект знешняга выгляду фізіка-матэматычнага корпуса з боку сённяшняга праспекта Незалежнасці. 1952 г.
Крыніца: БДАНТД. Ф. 3. Воп. 3. Спр. 1160. Арк. 40

Fig. 5. Project of the appearance of the physics and mathematics building from the side of today's Independence Avenue. 1952.

Source: Belarus. State Arch. Sci. and Techn. Documentation. Fond 3. Invent. 3. File 1160. Sh. 40

Мал. 6. План перабудовы фізіка-матэматычнага корпуса БДУ. 1952 г.
Крыніца: БДАНТД. Ф. 3. Воп. 3. Спр. 1160. Арк. 42

Fig. 6. The plan for the reconstruction of the physical and mathematical building of the Belarusian State University. 1952.

Source: Belarus. State Arch. Sci. and Techn. Documentation. Fond 3. Invent. 3. File 1160. Sh. 40

³⁹Бел. дзярж. арх. навук.-тэхн. дакументацыі (БДАНТД). Ф. 3. Воп. 3. Спр. 1160. Арк. 12.

У 1950–70-я гг. у корпусе вучыліся студэнты фізічнага факультэта, там жа знаходзіліся кафедра фізікі паўправаднікоў, некаторыя лабараторыі і газгольдэрная станцыя. Пэўны час на другім паверсе працаваў Інстытут ядзерных праблем БДУ. У 1970–80-я гг. тут праходзілі заняткі студэнтаў механіка-матэматычнага, хімічнага і юрыдычнага факультэтаў. Многія выпускнікі БДУ з цеплынёй узгадваюць галоўную аўдыторыю, якая называлася вялікай фізічнай (магла прыняць 200–220 чалавек). У ёй чыталіся лекцыі, а таксама дзейнічаў студэнцкі тэатр.

У пачатку 1990-х гг. будынак уступіў у новы этап сваёй гісторыі – перыяд капітальнага рамонту і рэстаўрацыі, якія расцягнуліся на доўгі час і завяршыліся толькі летам 1998 г. За гэтыя гады паспела ідэя размясціць тут рэктарат універсітэта, бо яго знаходжанне на другім паверсе галоўнага корпуса, у эпіцэнтры работы некалькіх факультэтаў, Фундаментальнай бібліятэкі БДУ і іншых розных інстытуцый, было нязручным, была патрэба ў наяўнасці цэнтра ўніверсітэцкай карпарацыі з пэўным адмысловым яго афармленнем. З усіх абставін (гістарычных і архітэктурных) гэты будынак цалкам адказваў адпаведным патрабаванням.

Увасабленне ідэі і практыкі БДУ ў мастацкіх вобразах: невялікая экскурсія па чырвонаму дому

Увасабленне ідэі запатрабавала некаторых радыкальных змен у знешнім і ўнутраным абрысе корпуса. Па-першае, галоўны ўваход быў перанесены на супрацьлеглы бок, бо папярэдні фасад аказаўся закрыты яшчэ ў 1960-я гг. універсітэцкай новабудоўляй – корпусам фізічнага факультэта. Па-другое, змянілі дызайн і размяшчэнне памяшканняў (мал. 7). Новае прызначэнне будынка пацягнула за сабой поўнае змяненне яго інтэр'ераў, хоць унутраная структура ў цэлым была захавана. Значную мастацкую каштоўнасць набылі аўдыторыі і лабараторыі былога вучэбна-навуковага корпуса. Іх ператварылі не толькі ў дзве велічныя залы – для афіцыйных прыёмаў і для пасяджэнняў Савета БДУ (мал. 8), тут з'явіліся адмыслова аформленыя кабінеты рэктара і прарэктараў. Знайшлося месца і для кіраўнікоў галоўнага ўпраўлення адукацыйнай дзейнасцю і ўпраўлення па рабоце з персаналам.

Першы паверх пачынаецца з вестыбюля, які арганічна складаецца з дзвюх залаў. Адна з іх, умоўна званая класічнай, аформлена ў строгім стылі. Падлога выкладзена гранітнай пліткай, якая стварае своеасаблівы мазаічны малюнак. Па цэнтры насупраць цэнтральнага ўваходу, каля процілеглай яму сцяны, змешчаны галоўныя сімвалы краіны – Дзяржаўны герб і Дзяржаўны сцяг Рэспублікі Беларусь, якія дапаўняе сцяг БДУ.

Мал. 7. Класічная зала рэктарата БДУ

Fig. 7. Classical hall of the rector's office
of the Belarusian State University

Мал. 8. Зала пасяджэнняў Савета БДУ

Fig. 8. Meeting room of the Council of the Belarusian State University

Падкрэсліваючы глыбокую старажытнасць навукі і асветы, на левай сцяне (арыентуючыся на цэнтральны ўваход) знаходзяцца малюнкi старадаўніх тэкстаў і пісьменства: першабытныя піктаграмы, месапатамскі клінапіс, егіпецкія іерогліфы, фінікійскае пісьмо. Правая сцяна ўпрыгожана выявамі кітайскіх іерогліфаў, старажытнагрэчаскім і лацінскім «альфавэтамi», узорами кірылічных і гатычных літар. Завяршаюць кампазіцыю велізарныя літары А (альфа) і Ω (амега), якія сімвалізуюць пачатак і завяршэнне ўсякай справы. На партале размешчана выказванне Ф. Бэкана *scientia et potentia humana in idem concidunt* 'веды і магутнасць чалавечая супадаюць', а таксама многім вядомае старажытнае лацінскае выслоўе *non scholae, sed vitae discimus* 'не дзеля школы, а дзеля жыцця вучымся'. Не так даўно тут усталявалі невялікія стэнды з імёнамі выдатных выпускнікоў БДУ.

Уздоўж гэтых сцен знаходзяцца чатыры статуі (па дзве з кожнага боку), якія ўвасабляюць алегорыю чатырох прыродных стыхій – агню, вады, паветра і зямлі. На цокалі кожнай маюцца адпаведныя надпісы па-лацінску: *ignis perpetuus* 'агонь вечны', *omnia ex aqua constant* 'усё складаецца з вады', *aer terram circumdans* 'паветра атачае зямлю', *terra est mater nostra communis* 'зямля – наша ўсеагульная маці'. Глыбокая сімвалічнасць заключаецца таксама ў тым, што згодна са старажытнымі паданнямі менавіта з гэтых чатырох элементаў складаецца ўсё існае.

Класічная зала арганічна перацякае ў так званую зялёную залу, дзе дамінуе адпаведны колер, які павінен садзейнічаць наданню спакойнага і разам з тым узніслага настрою кожнага, хто прыходзіць у будынак рэктарата. Прыцягвае ўвагу скульптура маладой жанчыны, якая трымае ў руцэ скрутак. Фігура жанчыны – увасабленне прыгажосці і мудрасці, імкнення да недасягнутых вяршынь спазнання, сталасці і вечнай маладосці беларускай адукацыі і навукі. Скульптура выканана мастаком Б. С. Драздом. Ён з'яўляецца аўтарам цэнтральнай мастацкай кампазіцыі ў выглядзе папараць-кветкі, якая дэманструе сутнасць універсітэта. Кампазіцыя выканана ў арыгінальным спалучэнні шкла і металу і змешчана ў спецыяльнай нішы сцяны.

Сімвал у выглядзе папараць-кветкі створаны беларускім мастаком У. У. Васюком. Сімвал мае свае афіцыйна зацверджаныя геральдычныя вобразы. Залацістая стылізаваная выява папараці на фоне свячэння яе кветкі знаходзіцца на гербе і сцягу БДУ, увасабляе беларускае паходжанне, беларускае нацыянальнае прызначэнне і сэнс дзейнасці БДУ. У дадзенай кампазіцыі Б. С. Дрозд наўмысна адышоў ад кананічнага ўвасаблення ўніверсітэцкага сімвала і праз празрыстыя шкляныя і металічныя дэталі ў своеасаблівым мастацкім прадстаўленні надаў папараць-кветцы відавочныя рамантызм, натхнёнасць на пошук ісціны, а разам з тым пабуджэнне да ўпартай працы. Над гэтай кампазіцыяй залатымі літарамі кірыліцы XVI ст. даецца філасофскае выслоўе Францыска Скарыны аб суадносінах асабістага і ўсеагульнага: «Иже ест наивышшая мудрость размышление смерти и познание самого себе».

Па абодва бакі зялёнай залы пачынаюцца невялікія калідоры, праз якія можна трапіць да кабінетаў прарэктара і начальнікаў упраўленняў, а таксама (з процілеглага боку) у кафэ з адмысловым інтэр’ерам, дзе можна як пахарчавацца, так і правесці таварыскую вечарыну. Справа і злева ад гэтых калідораў на другі паверх будынку вядуць шырокія мармуровыя лесвіцы, своеасаблівы дызайн якіх характарызуецца ўрачыстасцю і дынамізмам.

На другім паверсе знаходзяцца зала пасяджэнняў Савета БДУ, габеленавая зала, кабінеты рэктара, першага прарэктара, прарэктара па навуковай рабоце і памочніка рэктара. Гэта штаб БДУ, дзе вырашаюцца важнейшыя пытанні дзейнасці ўстановы.

Зала пасяджэнняў Савета БДУ выканана ў строгіх зялёных і бэжавых тонах, упрыгожана вытанчанымі дубовымі панэлямі. На своеасаблівым па дызайне мазаічным каляровым паркеце залы разасланы дывановыя дарожкі, якія падзяляюць яго на 4 часткі. Падлога залы мае лёгкі крэн, што надае ёй абрысы амфітэатра, калі 120 крэслаў для членаў Савета БДУ звернуты да подыума, на якім узвышаецца трыбуна вытанчаных формаў з прымацаваным на яе франтальным баку бронзавым гербам універсітэта. Побач знаходзяцца стол і крэслы прэзідыума. Дубовыя крэслы багата ўпрыгожаны разьбой, на іх высокіх спінках у картушы выразана манаграма «БДУ». Па абодва бакі стала прэзідыума ў спецыяльных падстаўках размешчаны сцяг БДУ і штандар рэктара.

Палотнішча штандара рэктара мае той жа колер, што і сцяг універсітэта. На ім вышыты вялікі герб БДУ: на сінім полі французскага геральдычнага шчыта знаходзіцца стылізаваная выява срэбнай папарацы-кветкі. У якасці шчытатрымальнікаў выступае традыцыйны ў беларускай нацыянальнай геральдыцы вянок з лісця лаўра – сімвала гонару. На стужцы вянка абрэвіатура ўніверсітэта. Адзінства нацыянальнай навукі, адукацыі і культуры сімвалізуюць тры фестоны штандара. Згодна з правіламі вексиалогіі фестоны ўпрыгожаны ліштвай з махрамі. Вышэй на перакладзіне дрэўка знаходзіцца дзве фіранкі, абабітыя махрамі. На кожнай з фіранак размешчаны літары А і Ω, сімвалічны сэнс якіх падкрэслівае ідэю пераемнасці ва ўсім асноўным. Важным элементам штандара з’яўляюцца шнуры з пэндзлікам – элементамі мастацка-дэкаратыўнага аздаблення. Верхняя частка штандара выканана ў форме стылізаваных лаўровых лісцяў. Вельмі сімвалічным уяўляецца тое, што па сваёй форме штандар нагадвае дваіны крыж – крыж святой Ефрасінні Полацкай. Сімвалізм галоўных універсітэцкіх рэгалій узмацняецца і тым, што яны зроблены і вышыты рукамі манашак жаночага Свята-Елісавецкага праваслаўнага манастыра Мінскай епархіі Беларускай праваслаўнай царквы.

Відавочны акадэмізм і скіраванасць на амаль што антыкварныя ўзоры ў агульным афармленні залы пасяджэнняў Савета БДУ пэўным чынам разрываецца некалькімі дэталямі. Так, не парушаючы агульнага канцэптуальнага падыходу, мастакі і дызайнеры размясцілі на франтальнай сцяне за прэзідыумам абстрактныя лініі ўпрыгожванняў, якія можна ўспрымаць як хвалі думак, спадзяванняў, настрою. Яшчэ ў большай ступені ў гарманічным спалучэнні з агульнай мастацкай канцэпцыяй знаходзіцца афармленне сцяны злева ад прэзідыума. На ёй у масіўных рамах вісяць чатыры манументальныя палотны вядомага ва ўсім свеце беларускага мастака С. Я. Крыштаповіча. Кожная з карцін – «Агонь», «Зямля», «Паветра», «Вада» – уяўляе сабой кампазіцыю, злучаную агульнай гармоніяй з іншымі. Глыбокі сэнс карцін заключаецца ў тым, што яны ўспрымаюцца не толькі як адлюстраванне чатырох асноўных элементаў прыроды, але і як адлюстраванне сутнасці таго, што адбываецца ва ўніверсітэце. Вядома, што С. Я. Крыштаповіч імкнецца паказаць прыгажосць і бясконцасць сусвету, называючы свой стыль супрэматычным рэалізмам. На дзіва, гэты авангардны стыль абсалютна гарманічна спалучыўся з усімі элементамі афармлення залы і надаў ім сучаснае гучанне.

На карціне «Агонь» раскручваецца спіраль, якая сімвалізуе вобраз агню. Спіраль – гэта эвалюцыя, шлях, па якім ідзе чалавецтва. І, як агонь, спіраль змяняе свой колер – ад насычанага цёмна-чырвонага ўнізе да жоўта-залацістага ўверсе. Другі твор – «Зямля» – адлюстроўвае шлях чалавецтва з цемры мінулых стагоддзяў скрозь пэўныя этапы свайго гістарычнага развіцця. Вертыкаль пасярэдзіне – злучэнне зямлі і неба, сувязь часоў, бясконцасць на тых узроўнях, якія дадзены чалавеку і чалавецтву. І варта прайсці па гэтым шляху, дайсці да максімуму, і тады адкрыецца, быццам Святы Грааль, чаша мудрасці, у якую сабраны крышталі ведаў. Гэтую чашу трэба захаваць у раўнавазе, бо веда могуць разліцца і не захавацца, ці, наадварот, застацца, выкрышталізавацца і дапамагчы рухацца далей і вышэй. Трэцяе палатно – «Паветра» – сімвалізуе ўсю глыбіню і веліч неабсяжнай прасторы, не толькі паветранай, але і той, якую ўсведамляюць, гледзячы на досвед пакаленняў і свой асабісты досвед, якая падтрымлівае і дае апору. І той зігзаг маланкі падчас навальніцы, якая суправаджае ўсякую ўпартую працу і дзейнасць у імя дабра, – гэта нечаканы прамень святла ў свядомасці, актывізацыя думак, пабуджэнне да адкрыццяў. Чацвёртая карціна – «Вада» – з’яўляецца ўвасабленнем яднання дзвюх стихій – бясконцасці неба і бяздоннасці вады. У ёй адлюстроўваецца незлічонае мноства зорак, якія сімвалізуюць бездань сусвету, якую немагчыма ахапіць розумам. Гэта дэманструе неабсяжнасць ва ўсім. Аднак і бясконцасць, якую цяжка ахапіць розумам, падпарадкавана адзіным законам вышэйшага парадку. І, акунуўшыся ў тую бездань мудрасці, трэба паспрабаваць спасцігнуць гэтыя законы.

Пададзенае прачытанне метафарычнасці вобразаў абсалютна суб'ектыўнае. Між тым у ім спалучаюцца многія выказаныя думкі і ўражання, якія адзін з аўтараў артыкула неаднаразова фіксаваў падчас сваіх размоў з наведвальнікамі залы. Кожны, хто прыходзіць у залу пасяджэнняў Савета БДУ, па-свойму прачытвае гэтыя чатыры карціны, аб чым сведчаць дыскусіі, што і сёння не заціхаюць. Да гэтага і імкнуўся мастак, так было задумана пры афармленні адмысловай цэнтральнай залы БДУ. Тут спалучаюцца дубовыя панэлі і высокія празрыстыя люстры (створаныя чэшскімі майстрамі), важкія занавесы вокнаў і сучасныя камп'ютары на сталё прэзідыума, дыхтоўная мэбля і авангардныя карціны. Адчуваецца атмасфера напружанай разумовай працы, але ў акружэнні ўзнёсласці і святочнасці.

Перад залай знаходзіцца вестыбюль, упрыгожаны палотнамі вядомых беларускіх мастакоў. Спачатку гэта былі карціны В. У. Альшэўскага, Ю. К. Зайцава, У. Я. Сулкоўскага, В. Ф. Шкарубы, Л. Д. Шчамялёва. Потым іх змянілі творы іншых мастакоў. Адны карціны, падараныя ўніверсітэту, з'яўляюцца яго ўласнасцю і знаходзяцца тут пастаянна. Іншыя карціны мастакі даюць на час для выставы на гэтым своеасаблівым вернісажы. У 2010-я гг. на сцяне (справа і злева ад уваходу з вестыбюля ў залу пасяджэнняў Савета БДУ) размясцілі мноства назваў універсітэтаў і іншых навукова-адукацыйных устаноў амаль усіх кантынентаў свету, з якімі БДУ наладзіў цесныя партнёрскія адносіны, падпісаў дамовы аб супрацоўніцтве (дарэчы, маецца каля 450 такіх міжнародных дагавораў з установамі адукацыі 60 краін). Напярэдадні 100-годдзя БДУ гэты мастацка-інфармацыйны праект быў грунтоўна абноўлены ў сучасным дызайн-рашэнні.

У левым крыле другога паверха будынка размешчана габеленавая зала, якая з мастацкага пункту гледжання рэалізуе ідэю адзінства БДУ і краіны (мал. 9). Сваю назву яна атрымала таму, што ў ёй знаходзяцца шэсць габеленаў мастакоў В. П. Маркаўца і Л. Э. Бартлава. Зала прызначана для правядзення ўрачыстых прыёмаў, сустрэч, прэс-канферэнцый.

Мал. 9. Габеленавая зала рэктарата БДУ

Fig. 9. The tapestry hall of the Belarusian State University rectory

У цэнтры залы стаіць адмысловы стол, вакол якога расставлены 18 крэслаў. Традыцыйна на спінцы кожнага ў картушы знаходзіцца геральдычны шчыт з абрэвіятурай універсітэта. Стол і крэслы ствараюць замкнёную прастору. Быццам акрэсліваючы яе, па падлозе вакол стала ідзе паркетны малюнак, ствараючы ўзор з каштоўных парод дрэва. Арыгінальная дубовая абліцоўка сцен, габелены, дыхтоўная мэбля, выкананая ў старадаўняй манеры, ствараюць атмасферу старасвецкай утульнасці. Невыпадкава менавіта тут прымаюць ганаровых гасцей, праводзяцца іншыя ўрачыстасці. Як правіла, у поўным складзе рэктарат БДУ збіраецца на пасяджэнні менавіта ў габеленавай зале.

Несумненна, больш за ўсё звяртае на сябе ўвагу серыя габеленаў «Вытокі». Яна створана мастакамі В. П. Маркаўцом і Л. Э. Бартлавым у 1998–1999 гг. спецыяльна для гэтай залы. Габелены вытканы залатымі рукамі майстроў з Барысава. Першапачаткова па задуме мастакоў кожны габелен павінен быў увасабляць асноўныя факультэты ўніверсітэта або найважнейшыя праявы гуманітарных, натуральных ці дакладных навук. Аднак у працэсе працы вобраз ўніверсітэта быў успрыняты мастакамі значна шырэй. І сёння гэтыя творы не проста суадносяцца са штодзённасцю ўніверсітэцкай дзейнасці, але і падкрэсліваюць непарыўную сувязь БДУ з кожным радком гісторыі Беларусі, з кожным кутком беларускай зямлі, з кожным чалавечым сэрцам, а таксама з вялікім сусветам.

Цэнтральнае месца ў зале займае габелен «Час Скарыны». Вялікі асветнік паўстае не толькі як друкар, работнік станка, але і як навуковец, інтэлектуал, выдавец, пісьменнік і грамадскі дзеяч. Францыск Скарына трымае ў руках кнігу, яго погляд звернуты наперад, быццам ён углядаецца ў час. Казачна-прамяністае, глыбокае святло зыходзіць ад фігуры апостала беларускага Адраджэння. Прамяні гэтага святла падаюць на высокія дахі і шпілі сярэдневяковых гарадоў, якія сталі знакавымі ў жыцці першадрукара, – Вільні і Кракава, Падуі і Прагі. Сімваліка гравюр Францыска Скарыны прагледжваецца ў дэталях яго партрэта, які быў змешчаны ў Бібліі, выдадзенай ім у 1517 г. Абрысы геральдычных знакаў належаць нацыянальнай традыцыі клейнавай геральдыкі і гандлёвых мяшчанскіх марак. Значэнне абодвух знакаў застаецца дакладна не высветленым. Аднак усе даследчыкі згаджаюцца з тым, што Францыск Скарына аддаў даніну павагі тым людзям, якія дапамагалі яму ў гэтай вялікай працы.

Глыбокі сэнс прачытваецца і ў іншых малюнках: працавітая пчала нагадвае аб стараннасці, працаздольнасці, а пясочны гадзіннік сімвалізуе хуткаплыннасць часу. Завяршае ўнікальную мастацкую кампазіцыю сігнат, або гербавы знак Францыска Скарыны, з выявай сонца, якое выглядае з-за месяца і асвятляе наваколле сваімі прамянямі. Існуе меркаванне аб тым, што ганаровае права на шляхецкі герб першадрукара атрымаў як доктар навук. Сімвалічнае значэнне герба даследчыкі трактуюць па-рознаму. Прафесар БДУ М. М. Шчакаціхін бачыў у ім адлюстраванне факта нараджэння Францыска Скарыны ў год сонечнага зацьмення ў Беларусі (1486). Сёння выказваецца здагадка аб тым, што малюнак зіхатлівага сонца і месяца – астралагічны сімвал, які выказвае дуалістычнае ўяўленне аб свеце (барацьба добра і зла, перамога святла над цемрай ці жыцця над смерцю). Магчыма, у гэтым знаку Францыск Скарына бачыў сімвалічнае адлюстраванне духоўнай ролі адукацыі, перамогу над змрокам і невуцтвам, што ўстанаўлівае ўзнёслыя, нават боскія ідэі.

Побач знаходзіцца габелен «Узвышэнне гісторыі Беларусі». У мудрагелістых лініях карціны, якія сімвалізуюць прасторы Беларусі, хаваюцца сцены Навагрудскага замка, Камянецкай вежы, Сынкавіцкай царквы-крэпасці, Заслаўскага кальвінскага збору, адгадваюцца абрысы Свята-Ефрасіннеўскай царквы, вежаў Мірскага замка, Слуцкай брамы ў Нясвіжы. Лёгка пазнаюцца добра знаёмыя сілуэты каталіцкіх, уніяцкіх і праваслаўных храмаў сярэдневяковага Мінска.

Умацоўвае падмурак твора магутны Рагвалодаў камень, камень-волат з высечаным на ім шасціканцовым крыжам і словамі: «В лето 6679 месеца траўня ў 7 дзень доснен крест сей...». Як велізарная калона, узносяцца ўвысь сведкі Магдэбургскага права, велікакняжацкіх і каралеўскіх прывілеяў, якія прайшлі скрозь агонь войнаў і прыгнёт забыцця, сімвалы гонару, славы і незалежнасці – старадаўнія гербы беларускіх гарадоў. Алень святога Губерта з залатым крыжам – герб Гродна, срэбны крыж на чырвоным полі – герб Гомеля, срэбны лук са стралой у блакітным полі – герб Брэста, тры срэбныя вежы і рыцар з мячом у адчыненай браме – герб Магілёва, Ушэсце Панны Марыі – герб Мінска, а выява Ісуса Хрыста і чырвоны меч пад ім – герб Віцебска. Далей паўстаюць гербы Нясвіжа, Навагрудка, Дзвінска, Ігумена, Докшыц, Полацка, Быхава. Іх становіцца ўсё больш і больш, яны засланяюць адзін аднаго, рысы іх губляюцца, яны ўзносяцца туды, дзе ззяюць літары А і Ω. Гэта біблейская сімваліка прысутнічае на ўсіх габеленах, ствараючы адзіную гармонію і ўвасабляючы боскі пачатак усяго існага на нашай зямлі.

З левага боку ад габелена «Францыск Скарына» размяшчаецца габелен «Універсітэцкая пераемнасць». У вясёлкавых хвалях хуткаплыннага часу ўзвышаюцца вытканыя з каляровых нітак сілуэты навучальных і лабараторных карпусоў універсітэцкіх факультэтаў. Струменіцца скрозь вялікія праёмы вокнаў трапяткое святло, у якім адлюстроўваюцца постаці прафесара і студэнта. Здаецца, што ў гэтай урачыстай цішыні сівы прафесар не проста дае свайму нашчадку дыплом, але і перадае нешта больш значнае – спадчыну ведаў, дух універсітэцкай карпарацыі, скарбніцу сусветнай мудрасці і ўласны вопыт. Велічнае святло сыходзіць з вышыні нябёсаў, дзе ўладараць літары А і Ω.

На процілеглай сцяне знаходзіцца габелен «Радзіма-Беларусь». У цэнтры – стылізаваны шасціканцовы крыж Ефрасінні Полацкай. Ён быццам ахоўвае і засланяе сабою беларускія прасторы. Ад яго, як хвалі на воднай роўнядзі, зыходзіць выратавальнае святло, прамяні якога рассыпаюцца па празрыстых далях, любімых мясцінах роднай Беларусі: па вялікіх гарадах і маленькіх сёлах, шчодрых палях і пяшчотных лугах, дрымучых пушчах і сакавітых гаях, блакітных вачах азёр і люстраным цячэнні рэк. Квітнее ўнізе неразгаданым агенчыкам папараць-кветка. А над крыжам раскінуў свае крылы бусел, які падываецца ўсё вышэй і вышэй.

Побач знаходзіцца габелен «Белавежская пушча». Запаведныя спевы старадаўніх часоў і ціхі сум стагоддзяў, праяцельных над Белавежай, адчуваюцца тут. У гучнай цішыні пушчы струменяцца празрыстыя крышталёвыя крыніцы. Змрок азёрных глыбін упрыгожаны каронамі лілій. Смарагдавы дыван лясных паляў патанае ў вясёлцы кветак. Урачыста праходзіць пад імі велічны кароль-зубр. У празрыстым паветры застылі лёгкія казулі. І, нібы дрэва, прарастае беларускі сельскі ручнік, на якім адлюстравана ўсё багацце беларускай прыроды. Жыццесцвярдзальнае святло льецца ад літар А і Ω.

Апошні ў гэтай серыі – габелен «Сусвет». У касмічнай бездані ляціць зямны шар, на паверхні якога прабягаюць высокія ветры і зменлівыя аблогі. У прасторы над паверхняй Зямлі – сілуэты спадарожнікаў, ракет і касмічных караблёў як рукатворныя чалавечыя праявы. Разразаюць вечны холад сусвету хвасты камет, яны праносяцца міма зорак і планет. І, ствараючы дзіўнае відовішча, усё прыцягвае да сябе спіраль галактыкі.

Заклучэнне

Кожны, хто пакідае габеленавую залу, будынак рэктарата БДУ, яго чырвоны дом, успамінае словы Францыска Скарыны аб тым, што не трэба прасіць сабе «дзён многіх... ні багацця, ні жэ душ ворагаў», але жадаць «сабе мудрасці». Пакідае з думкай аб тым, што ісці па гадах свайго хуткаплыннага жыцця магчыма толькі пры ўмове штогадзіннага папаўнення духам розуму і мудрасці, адукацыі і вучонасці, справядлівасці і гуманізму.

Будынак рэктарата БДУ – гэта каштоўны сведак яго векавой гісторыі. Ён бачыў у сваіх сценах першых прафесараў і студэнтаў маладой беларускай дзяржавы, перажыў жахі акупацыі, а пасля быў выдавочцам аднаўлення і росквіту альма-матар у мірныя пасляваенныя гады. Цяпер жа для яго наступіла новая эпоха. І таму тое, што запомняць старыя сцены чырвонага дома ў кругабегу (так неаднойчы выказваўся першы рэктар БДУ У. І. Пічэта) цяперашняга жыцця, залежыць толькі ад нас.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Липило ПП, Романовский ВФ, редакторы. *Преступления немецко-фашистских оккупантов в Белоруссии. 1941–1944*. Минск: Государственное издательство БССР; 1963. 436 с.
2. Ходзін СМ, Шумейка МФ, Яноўскі АА, складальнікі. *Памяць і слава: Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт. 1945–1961*. Мінск: БДУ; 2009. 480 с.
3. Навуменка ІЯ. *Інтэрнат на Нямізе: выбраныя творы*. Мінск: Попурри; 2016. 349 с.

References

1. Lipilo PP, Romanovskii VF, editors. *Prestupleniya nemetsko-fashistskikh okkupantov v Belorussii. 1941–1944* [Crimes of the Nazi invaders in Belarus. 1941–1944]. Minsk: Gosudarstvennoe izdatel'stvo BSSR; 1963. 436 p. Russian.
2. Hodzin SM, Shumejka MF, Yanouski AA, compilers. *Pam'iac' i slava: Belaruski dzjarzhawny universitjet. 1945–1961* [Memory and glory: Belarusian State University. 1945–1961]. Minsk: Belarusian State University; 2009. 480 p. Belarusian.
3. Navumenka IYa. *Intjernat na Njamize: vybranyja tvory* [Boarding school in Niamiga: selected works]. Minsk: Popourri; 2016. 349 p. Belarusian.

Артыкул паступіў у рэдкалегію 18.07.2022.
Received by editorial board 18.07.2022.